

אליהו סימן-טוב

הראשית

שלמה המלך אמר במשלי (ד, כג) "מכל משמר נצד לבך כי ממנו תוצאות חיים" ופרוש הפסוק, שאף שצריך לשמור על כל הגוף, וכל חלק חשוב ותורם לשלמות הגוף - על הלב צריך לשמור יותר מכל. הטעם לכך כתוב בחלק השני של הפסוק - "כי ממנו תוצאות חיים". משמעות המלה 'תוצאות' היא גם מוצא, התחלה; וגם קצה, סוף. בפסוק זה אפשריים שני הפרושים גם יחד, כח החיים יוצא מן הלב ומתפשט אל כל קצות הגוף, וזו הסיבה לשמירה הגדולה שצריך לשמור את הלב, שהרי הכל תלוי בו. הפסקת פעולתו ח"ו, היא הפסקת החיים וכל שינוי בפעולתו נותן אותותיו בכל הקצוות.

הביטוי 'לב' בפסוק הנ"ל בא במשמעות התחלה - ראשית, אך אנו מוצאים ביטוי זה גם במשמעות אמצע - מרכז; כמו: "זההר בער באש עד לב השמים" (דברים ד, יא), וכמו: "דרך אניה בלב ים" (משלי ל, יט). אין משמעויות אלו סותרות זו את זו, שכן המרכז - האמצע, מהווה התחלה לכל הסובב אותו. גם בעגול לא נוכל לקרוא לשום נקודה עליו התחלה, פרט לנקודת המרכז שהיא מיוחדת משאר הנקודות וממנה כביכול מתפשטים קוים סמוכים זה לזה היוצרים יחד את שטח העגול.

מצאנו אם כן זיהוי בין המושגים ראשית ומרכז. כפי שהסברנו - הכל יוצא מן הראשית והכל יוצא מן המרכז - הרי אומר הראשית נמצאת במרכז. מעתה כשנמצא דבר הנקרא ראשית נדע שהוא מהוה מרכז לתחום מסוים הסובב אותו; וכיון שהכל יוצא ממנו, הכל צריך להיות טמון בו בצורה תמציתית, מרוכזת. רעיון זה מופיע בהרבה מקומות ונביא חלק מהם.

התורה נקראת 'ראשית' שנאמר (משלי ח, כב): "ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז" (רש"י בראשית א, א) ולכן: "ליכא מידי דלא רמיזי באורייתא" כיון שהתורה מהוה ראשית לכל צריך הכל להיות רמוז בה. וכן: "בן בג בג אומר: הפך בה והפך בה דכלא בה" (אבות ה, כב).

ישראל נקראו 'ראשית' שנאמר: "קדש ישראל לה' ראשית תבואתה" (ירמיהו ב, ג) ומפני שעם ישראל הם ראשית, "ישנס עמים רבים שלהם כשרון מיוחד, יותר גדול ממה שנמצא הכשרון ההוא בישראל, אבל ישראל בתור התמצית של האנושיות כולה, מקבצים בקרבם את סגולות כל העמים כולם...". (אורות קל). כלומר, לכל תכונה שנמצא בעם מסוים נמצא יסוד בעם ישראל.

רעיון זה של ראשיות ומרכזיות מופיע כביכול אף במישור הארצי, ארץ ישראל נקראת 'ראש' שנאמר: "עד לא עשה ארץ וחוצות וראש עפרות תבל" (משלי ח, כו), ואמר רבי שמעון בן יוחאי: "תבל' זו ארץ ישראל שנאמר: 'משחקת בתבל ארצו' (משלי ח, לא) למה נקרא שמה תבל? שהיא מתובלת בכל, שכל הארצות יש בזו מה שאין בזו, ויש בזו מה שאין בזו, אבל א"י אינה חסרה כלום שנאמר (דברים ח, ט): 'לא תחסר כל בה' (ספרי דברים, פסקא לז, מהד' פינק'). כביכול, עורקים מתפשטים מא"י

אל כל ארץ דארץ, ומאותו עורק היא ניזונת ומקבלת את תכונותיה המיוחדות.

יראת ה' נקראת ראשית - התחלה. שנאמר: "יראת ה' ראשית דעת" (משלי א, ז) וכן: "תחלת חכמה יראת ה'" (שם ט, י). ע"פ זה נבין את דברי הרב קוק זצ"ל: "התכונה של יראת שמים מצד עצמה לית לה מגרמה כלום (איך לה מצד עצמה כלום)... אבל דוקא משום דלית לה מגרמה כלום, היא מקבלת את כל האורות, היא אוצרת בקרבה את כל הכשרונות כולם, וכל כשרון מתברך ומובטח להיות נצור, רק ע"פ הערכה הנכבדה של יחושו להאוצר הגדול, אוצר של יראת שמים שבו הכל גנוז" (אורות הקדש חלק ג' ראש דבר ה). אי אפשר להגדיר יראת שמים כתכונה מסוימת כמין נאמנות, קדושה, חסידות וכד'; מפני שהיא ראשית ומקור לכל התכונות, כשם שרצון טוב הוא יסוד כל ההצלחות.

מכל האמור לעיל נבין את חשיבותה הגדולה של ההתחלה. מאחר וההתחלה כוללת בתוכה הכל בצורה מרוכזת, לכל שינוי בה יהיו תוצאות מרחיקות לכת בתולדות הנובעות ממנה.

ניתן לפרש כך את הפסוק בתהילים (קכז, ד) "כחצים ביד גבור כן בני הנעורים". ימי הנעורים הם ראשית החיים, וכל שינוי קל בראשית זו השפעתו גדולה בהמשך. עקרון זה ממשיל הפסוק בירית חץ, כל שינוי של מילימטרים אחדים בכיוון החץ ע"י היורה מטיט את מקום פגיעת החץ במטרים אחדים. בדומה לכך, 'עובר' - ככל שהוא נמצא בשלב מוקדם יותר פגיעה בו ח"ו מכריעה וגורלית יותר לעתיד.

כך גם נוכל להבין את המאמר "מעשי אבות סימן לבנים" (עיין ב"ר ע, ו). האבות הם הראשית של עם ישראל, כל מעשה שלהם הוא בעל השלכות גדולות לבנים, ואפילו שיחתן של עבדי אבות, יפה לפני המקום מתורתן של בנים (רש"י בראשית כד, מד).

על כן עלינו להזהר ולשמור על כל ההתחלות. לדברי התורה שנקראה 'ראשית' עלינו לשים לב ביותר, "צריך אדם להיות לבו ועיניו ואזניו מכוונים לדברי תורה" (ספרי האזינו, פסקא שלה, מהד' פינק'). בראש השנה כיון שהוא ראש לכל השנה, יש להזהר לא לכעוס ולא לישון כמובא בירושלמי ר"ה "ומאן דדמיך בריש שתא דמיך מזלי" (הישן בראש השנה - ישן מזלר). יש בכח תחילת השנה להשפיע על המשכה.

ראינו עד כה מספר דוגמאות של דברים שהם ראשית ומקור לדברים אחרים. אפשר אולי להרחיב את רעיון ה'ראשית' ולאומרן על הרוח והחומר באופן כללי. היינו, הרוח היא ראשית לגבי החומר, החומר - עולם המעשה, הינו גילוי של עולם הרוח. אין לך דבר או מעשה שאין לו שורש רוחני הקודם לו, כך אנו למדים ממאמרים אלו: "א"ר סימון: אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל" (ב"ר ג, ו). "וא"ר חנינא: אין אדם נוקף אצבעו מלמטה, אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה" (חולין ז ע"ב). ועוד מאמרים כיוצא באלו.

הסבר זה יכול לעזור לנו להבין את המעשים הסמליים אותם נצטוו הנביאים לעשות (עיין רמב"ן רגש וירא). אין אלו מעשים סמליים בעלמא, להפך, הם עיקר וראשית למעשה שיתגלה אח"כ בפועל. דוגמא בולטת לכך מהוה פרשת אלישע ויואש: "ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו, וירד אליו יואש מלך ישראל, ויבך על פניו ויאמר: אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. ויאמר לו אלישע: קח קשת וחצים, ויקח אליו קשת וחצים. ויאמר למלך ישראל: הרכב ירך על הקשת, וירכב ידו; וישם אלישע ידיו על ידי המלך. ויאמר: פתח החלון קדמה, ויפתח; ויאמר אלישע: ירה, וירג; ויאמר: חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם והכית את ארם באפך עד כלה. ויאמר: קח החצים, ויקח; ויאמר למלך ישראל: הן ארצה, ויך שלש פעמים ויעמד. ויקצף עליו איש ה-להים ויאמר: להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם" (מל"ב יג, יד-ט).

יש לשאול על פרשה זו מספר שאלות. (א) לשם מה הניח אלישע ידיו על ידי יואש? (ב) מה משמעות היריה והמכות? (ג) מדוע לא צוה אלישע על יואש להמשיך ולהכות לאחר שפסקה התשובה לכך נובעת מפירוש הגמרא במו"ק (כו ע"א) לבטול 'אבי אבי רכב ישראל ופרשיו' "מאי רכב ישראל? זה רבו שלמדו חכמה, כדמתרגס רב יוסף: רבי רבי דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופהשין" (רבי רבי שטוב להם לישראל בתפילתו מרכב ופרשים). יואש מלך ישראל יודע שתשועתו מארם תבוא דרך איש ה-להים, איש הקרוב לה' ושלמעשיו יש משמעות פנימית. מתוך ידיעה זו הוא מכנה את אלישע 'אבי אבי רכב ישראל ופרשיו'. הוא מודע לכך שאין אלישע ככל האדם, אלא איש -להים, איש השנין לראשית-למקור.

אלישע מניח ידיו על ידי יואש כדי להאציל עליהן מכחו הרוחני. כאן, בירית החץ, מתחילה ההכאה בארם; והיא תסתיים, או ליתר דיוק, תבא לידי ביטוי בשדה הקרב כמתואר אח"כ (שם פס' כה). אם רצונו של יואש להכות בארם היה חזק, היה ממשיך להכות עד שאלישע יאמר לו די. אך יואש הפסיק ולא נצל במלואו את הכח של איש ה-להים שניתן לו. כעת לא יעזור צווי נוסף של אלישע להמשיך, מעתה יהיה זה מעשה מלאכותי, חצוני, נטול הכח הרוחני שהיה במכות הקודמות.

בדומה לכך כששרפו הגוילים את המקדש וגבהה דעתם, יצאה בת קול ואמרה: עם הרוג הרגתם, היכל שרוף שרפתם, קמח טחון טחנתם (סנהדרין צו ע"ב). החורבן האמיתי קרה זמן רב לפני שחרב המקדש בפועל. לא הגוילים החריבו את המקדש, אלא אנו בחטאינו; הם החריבו רק את החומר - העצים והאבנים. הרוח היא ראשית החומר והכל תלוי בראשית.

את חשיבות הראשית ושימת הדגש עליה מלמדת אותנו התורה בפרשת משוח מלחמה (דברים כ, א) "כי תצא למלחמה על איבך, וראית סוס ורכב עם רב ממך, לא תירא מהם כי ה' -להיך עמך המעלך מארץ מצרים". אל תירא מעצמה גדולה של חומר, מסוס ורכב רבים, זכור כי ה' אתך והוא שהעלה אותך ממצרים - סמל החומר (עיין גבורות ה' למהר"ל פ' ד ופ' לז).

וכן בהמשך הפרשה (שם ה-ח) "ודברו השטרים אל העם לאמר: מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישוב לביתו... ומי האיש אשר נטע כרם

ולא חללו ילך וישב לביתו... ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו... ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו: מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו". ופירש רש"י "ולא חנכו - לא דר בו, חינוך - לשון התחלה". וביתר פירוט מסביר רש"י את המושג 'חינוך' בבראשית (יד, יד) על הפסוק "וירק את חניכיו - חניכו כתיב, זה אליעזר שחנכו למצוות, והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכך 'חנוך לנער' (משלי כב, ו) 'חנכת המזבח' (במדבר ז, פד) 'חנכת הבית' (תהילים ל, א).

כאן בפרשת 'מלחמה' מלמדת אותנו התורה לשים את הדגש על ההתחלה, על הלב, הראשית. גרעין העם הוא המשפחה, אם הגרעין - היסוד אינו שלם, נבנה בית ולא הותחלו החיים בו, נטע כרם ולא חולל, אורשה אשה ולא נלקחה, העם כולו נפגע; והצבא, כחלק ממנו אינו מתפקד כראוי בשעת מבחן. ואב לכולם "הירא ורך הלבב" - ירא מעבירות שבידו" (רש"י שם) החוטא - פוחד, כך אנו מוצאים במסכת ברכות (ס"א) "ההוא תלמידא דהוה קא אזיל בתריה דרבי ישמעאל ברבי יוסי בשוקא דציון, חזייה (ר' ישמעאל את תלמידו) דקא מפחיד, אמר ליה: חטאה את דכתיב: 'פחדו בציון חטאים' (ישעיה לג, יד)".

חטא מלשון החטאה, החטא מסיר את האדם מדרכו המקורית, מחליש את קשרו עם ה' שהוא הראשית, ואז הוא כעלה נידף. ואולי זו כוונת הגמרא, כשהיא מביאה את השח בין תפילה (של יד) לתפילה (של ראש) כחטא שעליו חוזרים מעורכי המלחמה (סוטה מד ע"ב). תפילה של יד מסמלת את המעשה, את המצוות והפרטים; ותפילה של ראש מסמלת את הראשית. כשהאדם שח ביניהן הוא מנתק את הקשר של עולם המעשה לעולם הרוח. אדם כזה לא יכול להצליח במלחמה גם אם ירו חזקה.

רעיון זה נמצא גם במצוה אחרת "כי יקח איש אשה חדשה, לא יצא בצבא... נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח" (דברים כד, ה). התרומה של אדם זה לעמו באותה שנה היא, להכנס לביתו ולבנות לו התחלה טובה, יסוד חזק שאח"כ תוצאות חיים לו. (גם החונך את ביתו והמחלל את כרמו אינו יוצא לצבא שנה אחת, עיין סוטה מג ע"א). הצבא הישראלי אינו צבא חיצוני בלבד 'סוס ורכב עם רב', כי אם הרוח המתלבש בחומר "והיה מחניך קדוש" (דברים כג, טו) ואם כך מובטח "ונתנה ה' - להיך בידך" (דברים כ, יג).

אמנם אע"פ שהכל הולך אחר ההתחלה אין בכחנו בדרך כלל לגשת באופן ישיר אל הלב ולתקנו ובכך לתקן את המעשים, על כן רוב מעשינו הם בכוון ההפוך מעשים שתפקידם להשפיע על הלב. מקובל מהגר"א שקשה לשנות מידה אחת יותר מללמוד את כל הש"ס. וכך אמרו חז"ל: "לא המדרש עיקר אלא המעשה" (אבות א, יז) פירוש המלה 'עיקר' הוא שורש כלומר המדרש ניזון מהמעשים. וכך "כל שמעשיו מרובין מחמתו למה הוא דומה? לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין...". (אבות ג, יז) "והכל לפי רוב המעשה" (שם ג, טו) להרבה מעשים אנו זקוקים כדי שישפיעו ויתקנו את הלב, את התוך, אחר הפעולות נמשכים הלבבות ו"רחמנא לבא בעי".

